דינה פורת

הלינה רצתה לחיות

ספרה של הלינה אשכנזי־אנגלהרד, „רציתי לחיות"* מספר את קורותיה של המחברת מאז פרצה מלחמת־העולם השניה, והיא אז נערה בת 14 בווארשה, ועד לסיום המלחמה, כאשר שבה לפולין ממחנה־עבודה לזרים ליד ברלין. מיד לאחר המלחמה, בשובה לפולין, החלה ברישום המאורעות שעברו עליה, בצורה מדוייקת ונאמנה למציאות ככל האפשר, כאילו מסרה עדות. גם בצרפת, בדרך ארצה, כתבה, והמשיכה בכך בשנים הראשונות לאחר עלייתה. ב־1953 המליצה רחל אוורבוך מ„יד־ושם" כי הרשימות, הכתובות פולנית, תפורסמנה כספר בעברית. אולם רק לאחרונה תירגמה המחברת את רשימותיה לעברית, ואגב־כך גילתה כי במשך הזמן השתנו השקפותיה, והיום היתה כותבת בצורה אחרת לגמרי. בכל זאת השאירה את הרשימות כפי שכתבה אותן כאשר היתה כבת עשרים, בלי תוספות או השמטות.

התיאורים שבספר הם חדים וחריפים, והקורא נסחף בשטף המאורעות וחש את חוויותיה של נערה התוהה על העולם הנחרב סביבה. סגנון הכתיבה הוא מאופק ופשוט, והמשפטים קצרים. אין נסיון לזעזע את הקורא בתיאורי סבל ואכזריות. דווקא דרך כתיבה זו מעבירה את הקורא אל המציאות של אז, עד כמה שאפשרית העברה כזו.

הספר מתחלק לשני חלקים: במחצית הראשונה מתוארים חייה של המחברת בגיטו וארשה, עד לבריחתה מן הרכבת שהובילה למיידאנק את השרידים שנותרו בגיטו לאחר המרד; ובשניה מתוארים טילטוליה מכנסיה לבית־מחסה ומשם למנזר, אחר־כך לעבודה כמשרתת אצל משפחה פולנית, השתתפותה במרד הפולנים בווארשה ולאחר־מכן עבודת כפייה במחנות־עבודה לזרים בגרמניה. ובתום המלחמה שוב טילטולים, בחזרה לפולין ובחיפוש אחרי קרובים וקורת־גג, עד לעלייתה ארצה. הסגנון המאופק נשמר לאורך כל הספר, ובכל זאת חלקו הראשון, על חייה בגיטו וארשה, הוא מגובש וקולח יותר, ובכמה קטעים ממש עוצר נשימה. החלק השני מקוטע מעט, וכמה מן הפרקים בו קצרים מדי. תיאורים כגון אופיים ומעשיהם של האיטלקים במחנה־העבודה בגרמניה, ועל הבחורות שגרו עמה שם, נראים מיותרים, והם ארוכים מדי בהשוואה לאופן התמציתי שבו הוזכרו אנשים אחרים במהלך הספר.

תרומתו של הספר אינה רק בזה שהוא מוסיף עוד עדות על תקופת השואה, או בזה

* הלינה אשכנזי־אנגלהרד, **רציתי לחיות**, הוצאת „מורשת" ו„ספרית פועלים", תל־אביב, 1976.

שסגנונו מוכיח שוב כי הטונים השקטים הם אלה הרועמים באמת, אלא באופן הנוקב שבו עולות שאלות יסודיות, אגב תיאור המאורעות.

שאלה אחת היא שאלת האמונה בטוב שבאדם. הנערה מיטלטלת בין אכזבה עמוקה מאנשים וממעשיהם מזה, לבין אמונה שהאדם מסוגל בכל זאת להתעלות. היא מציגה מבלי לשפוט, את הכומר שהחביא אותה בכנסייתו, ואת הנערה שתבע את סילוקה משם; נער פולני ממכריה, שבגללו גורשה מן התור ללחם, וחייל גרמני שנתן לה את כרטיס המזון שלו; חיילי הצבא האדום שדרשו „תשלום" מיידי עבור שיחרור המחנה, והקציין שהציל אותה מידיהם; איכרים פולנים שהיכו את חברותיה עד זוב־דם והשאירו אותן ערומות בשלג, ונזירה שעודדה אותה להיות גאה ביהדותה, וסיכנה את חייה כדי להציל יהודים.

הלינה ומשפחתה לא השתייכו לתנועת־נוער או למפלגה, ונמנו על הציבור הלא־מאורגן שבגיטו. חינוכה היה הומאני־כללי, ולפיכך אינה מתייסרת בבעיות של דת, מעמד ולאום, שהסעירו חלקים שונים של היהודים בגיטו. היא תוהה על התנהגות אנשים כאנשים, בלי קשר ללאומיותם או להשקפתם: „חונכתי להאמין באדם, בטוב אשר הטבע נטע בו, במוסר אנוש, ואמונתי זו היתה חזקה מכל. אבל אותה האמונה באדם הלכה ונמסה בתוכי יותר ויותר. המלחמה הוכיחה רוע־לב, נבזות, חוסר־יושר מינימאלי; רק באלה פגשתי על כל צעד ושעל. האם קיימים עוד בני־אדם במלוא מובן המלה? אך תמיד ברגעים של יאוש מוחלט מן האמונה באדם, היתה מופיעה באופק איזו דמות בעלת נפש עשירה ולב רגיש, ושוב הציתה בי ניצוץ האמונה הזו" (ע"ע 77—78). קטע זה אינו מופיע בסוף הספר, כמסקנה, אלא באמצעיתו, ואחריו שוב משמשים בערבוביה אכזבה ואמונה, עד העמוד האחרון, והשאלה נשארת פתוחה ונוקבת: תגובת האדם בתנאי לחץ, בלי קשר למסגרות בהן עוצב.

השאלה השניה היא ההיטלטלות בין הרצון העז להישאר בחיים לבין רפיון הידיים שאחז בנערה מדי פעם, בגלל הקשיים והסבל. האם, שסיכנה את עצמה ללא הרף במאבק על חייה, נסכה בה רצון חיים: „רק לא להיכנע לרגעי־אין־אונים', נהגה אמי לומר. ‚האנשים החלשים נופלים ומתים ואנו חייבות להתגבר. חייבות! אולי כעבור שנה, אולי כעבור כמה חודשים, אולי כעבור מיספר שבועות, תסתיים הטראגדיה הזאת ואז שוב נהיה מאושרות. מצפה לנו עתיד מזהיר. האנשים יצאו במחול ברחובות... יתנשקו כמו אחים ואחיות. יש־תוללו מרוב שמחה. זה יהיה היום היפה ביותר בחיינו'" (עמ' 25).

כאשר נודע להלינה ולאמה מה מתרחש במיידאנק החליטו להישאר בגיטו בכל מחיר, ונשבעו זו לזו שלא למסור עצמן בידי הגרמנים. אך המאבק ברעב ובטיפוס, המאמצים המתמידים להתחמק מידי הגרמנים, אובדן נפשות קרובות בזו אחר זו, חוסר ההגיון שבמתרחש — הכל ריפה ידיים. וכשפרצו הגרמנים למפעל בו עבדו הלינה ואמה, התעוררה בה דווקא „תחושת הקלה... סוף־סוף, הציפיה תסתיים. שיקחו, שיהרגונו, רק לא לחכות עוד" (עמ' 35). ושוב — כאשר ניצלה מידיהם, התעודדה; וביום־הולדתה ה־18 התריסה: „אין זה יום־הולדתי האחרון! אני אחיה! לא אמות, כי אחיה!" (עמ' 51). וימים ספורים לאחר־מכן, כאשר הגיטו עולה באש לאחר המרד הגדול באפריל 1943 — „יאוש של אדישות השתלט עלי. אדישות לגבי המוות, לגבי מיידאנק, הגרמנים — הכל היה היינו הך. כל נסיון בריחה או ויתור על הבריחה הוליכו למקום אחד בלבד — למוות" (עמ' 57). ושוב תקווה ומאבק ונקיטת יוזמה, ושוב יאוש ודכדוך, מעלה מטה, וחוזר חלילה.

את מאבקה לחיים מתארת המחברת ללא כחל ושרק: היא אספה חפצים בדירות שבעליהן שולחו מהגיטו, ומכרה אותם תמורת אוכל; השתפרה בחברת ידידים, לשכוח את המציאות; עברה ברחוב ליד גוויות מצומקות של ילדים מבלי לחוש יותר זעזוע, ורק תמהה אם התקשחה או שזו הגנה עצמית. גם מעשיהם של יהודים אחרים — גניבה, סחיטה, שקיעה בשיכרות ובמין מתוך יאוש — מתוארים בצד מעשים של מסירות והקרבה.

בספרי זכרונות רבים מתואר המאבק לחיים גם כמאבק לאומי, כחובה של היהודי להגן על חייו מפני רצחנותם של הנאצים. בספר „רציתי לחיות" לא נזכר המומנט הלאומי הזה, והמאבק לחיים הוא לא של יהודיה נגד גרמנים, אלא מאבק אישי מאוד. אך דרכו מתוודע הקורא למאבקו של הציבור הלא־מאורגן שבגיטו וארשה, לנסיונות לבנות מחבואים ולציידם, להשיג מזון ותעודות

שונות, למצוא עבודה, להציל ילדים, להתגונן, להיאחז בשמועות הטובות ולא להתמוטט בגלל הבשורות המרות. בעקיפין, מבלי שהמחברת תתריס בפירוש נגד הטוענים, שרוב הציבור בגיטו היה פאסיבי ונכנע לגורלו, מצטיירים אנשים צמאי־חיים, הנאבקים נגד הגרמנים בכל מיני תחבולות, מאבק שלרוב הסתיים במותם של הנאבקים והמשלימים כאחד.

מבחינת ה„אין" שבו אפשר לכלול ספר זה בספרות ההתנגדות הרוחנית, שכבר ניסו להגדירה (למשל: אירווינג הלפרין במאמרו „ההתנגדות הרוחנית בספרות השואה", **קובץ יד־ושם**, ז, 1968). שכן אין בו ניהיליזם בנעימה או בנקודת הראייה, להיפך: הספר חדור אהבת חיים ורצון להאמין באדם, ויש בנעימתו כאב על הידרדרותם של אנשים, אך היא נקיה מלעג להם. אין בספר תיאורים במגמה לזעזע את הקורא, ולא נטיה לעיבוד ולקישוט ספרותיים, אלא הוא מזעזע דווקא בפשטות התיאור.

אולם מבחינת ה„יש" לא נכלל הספר „רציתי לחיות" בסוג ספרות זה, שבו הציר העיקרי הוא נסיונן של הדמויות לשמור על גאוותן ואנושיותן. ב„רציתי לחיות" הציר העיקרי הוא הרצון לחיות, בלי קשר לתקוות או לאידיאלים. לא לחיות כדי שיהיה המשך לעם היהודי, או כדי לספר לעולם ולדורות הבאים על השואה, או בגלל נצחון האמונה באדם ובעתיד. אלא לחיות כדי לחיות, קודם כל לחיות ואחר־כך נראה לשם מה. הנערה לא שאלה את עצמה, ולמזלה לא הכריחו אותה המאורעות שעברו עליה בתקופת השואה לשאול, מהו הגבול של הישארות בחיים ללא קשר לאידיאלים או לערכים, ומתי היתה נאלצת לומר: טוב מותי. היא מתארת את רצונה לחיות כאילו היה אינסטינקט שהדריך אותה. חשיפה כנה זו, שחושפת הנערה את עצמה, היא הכובשת את לב הקורא ונותנת לספר מימד שמעבר למאורעות המתוארים בו.

על גיטו קישינוב

זה לא מכבר הופיע בדפוס מחקרו המעמיק של דוד דורון, איש קיבוץ שמיר, על גיטו קישינוב.* קטעים מעבודה זו פורסמו בילקוט **מורשת**, חוברת י"ט, יוני 1975.

בדברי־המבוא לספר כותב המחבר:

„— — — אתגר ראיתי לעצמי בחקר תולדות הגיטו בקישינוב. זה התחיל כ„עבודה" אוניברסיטאית, שעל־פי הדרכת הפרופסורים הורחב בה במיוחד הרקע הכללי. הם־הם שגם נתנו את העידוד להביא את החומר בפני הציבור, על־ידי פירסומו כספר לרבים.

העיתוי של כתיבת החיבור הראשוני, שנת 1973, במלאות 70 שנה **לפוגרום קישינוב** (1903) — נושא, המהווה מוטיב מרכזי בספר.

אך הייחוד של הספר על הגילויים החדשים שבו, מתמקד בתיאור **גיטו קישינוב** (1941—1942); תיאור גורל יהודי קישינוב בגיטו, בגירוש, בתופת טרנסניסטריה".

* דוד דורון (ספקטור), **גיטו קישינוב — הפוגרום הפנימי**, הוצאת „קרית ספר", ירושלים.

- **Moshe Unna**, of Kibbutz Sde Eliahu and a former member of the Knesseth (Nat.-Rel. Party), and **Jehuda Bauer**, of the Institute for Contemporary Jewry at the Hebrew University, J-m, continue their dialogue about the various questions raised by **Alexander Donat** in his raticle, "A Voice From the Ashes", published in No. 21 of **Yalkut Moreshet**.

Research

- J. R. von Biberstein, a young historian, known in German-Speaking countries for his book, **Die Vershwörung** ("The Conspiracy"), shows in a detailed research how, over two centuries, the Antisemitic ideology was developed, which tried to prove the existence of a Jewish-Masonic conspiracy to seize world power.

- **Menachem Shelach**, of Mishmar Ha'emek, deals with the Vatican's attitude to Zionism during World War 2 and with the policy resorted to in consequence when regarded to rescue Jewish children through Aliyah.

- **Moshe Tsizik**, of Kibbutz Eilon, continues his research, partly published in **Yalkut Moreshet**, 24. This time he deals with discussions held within Hashomer Hatza'ir at Warsaw, under Nazi rule on the attitude to adopt towards the U.S.S.R.

- **Menachem Kaufman**, of the Institute for Contemporary Jewry at the Hebrew University, brings another chapter of his exhaustive research, parts of which were already printed here. This time he deals with the attitude of Non-Zionists in the U.S. during the weeks preceding the declaration of the State of Israel.

- **Abraham Kolben**, an immigrant from Russia, traces the policies of Tsarist Russia towards Jews in Central Asia from 1830es to hte revolution.

Books

- **Dina Porat**, of Tel-Aviv University, surveys the book by Halina Ashkenazi-Engelhard, **I Wanted to Live.**